

P.

Տէր Խաչատուրի մասին ասկէ աւելի
տեղեկութիւններ չունինք: Կրնայ երու-
սասդէմի ուխտաւոր քահանայ մը եղած

26. Տէր Տիրատուր քահանայ Զուգայեցի. — 16րդ դարու վերջին քառուղին մէջ Հալէպ եկած ու հաստատուած էին բազմաթիւ Զուգայեցիներ Հայաստանը և հոս կազմած առանձին գաղութ մը, որ նշանաւոր եղաւ ազգային և կրօնական գործոց մէջ: «Արեւելցի» անուան տակ այս զօրաւոր գաղութը իր մէջ կը հաշուէր նաեւ

Դժբախտաբար այս Տէր Կարապետի մասին աւելի տեղեկութիւն չունինք:

31. Տեր Նիկողոս Գահանայ: — 1625-ին Հայեպոլ մէջ կը յիշուի Տէր Նիկողոս քահանայ մը, որ կը գրէ Աւետարան մը, հետեւեալ յիշատակագրութեամբ: — «Փառք... գրեցաւ Ս. Աւետարանս ձեռամբ Տէր Նիկողոսին, ի թուին Ռ.ՀՊ (1625), ի Հայ-

բաղադրութեան ՏՆ. ՏԵՐ ՄԻՆԱՍ ԿԹՂԻՆ...
ի քաղաքն ՀԱԼԱՊ, ընդ հովանեաւ Ս. ՔԱ-
ՌԱՍՆԻՅՆ» (Ճանիկեան, Հնութիւնք Աղ-
նայ, էջ 95):

32. Տէր Յովնանեա Քահանայ Մե-
տեցի: — 1633-ին Հալէպի մէջ կը
յիշուի Դասատան յաջողակ և ընտիր ա-
շակերտներէն մին, Տէր Յովհաննէս քա-
հանայ, որու մասին մեր ցարդ ունեցած
տեղեկութիւնները ցանցառ են դժբախտա-
բար:

Ուսած է 1610 թուականներէն սկսեալ
Հալէպի Դասատան մէջ, Տէր Խաչատուր
Արքեպիսկոպոս Զէյթունցիի ձեռքին տակ
սորվելով զըջութեան և ծաղկումի ա-
րուեստները, առարկայ դառնալով անոր
մասնաւոր հոգածութեան, անշուշտ իր
բացառիկ ընդունակութիւններուն համար:

Իրմէ մեզի հասած է մէկ զըջութիւն
միայն, թղթեայ շարակնոց մը. թէեւ տեղը
յիշատակուած է, բայց շատ հաւանական
է որ ան գրուած ըլլայ Հալէպի մէջ, եթէ
ոչ իր ծննդավայրին կամ Զէյթունի մէջ
1633-ին:

Զեռագրիս մեծութիւնն է $15, \frac{1}{2} \times 11$
սնդմ. 320 թուղթերով միասին, 21 տող-
նոց էջերով: Գիրը՝ բոլորգիր, բաւական
կանոնաւոր: Կազմը՝ փայտեայ կաշեպատ,
ընդհանրապէս լաւ պահուած:

Հատորիս զարդական մասն ալ բաւա-
կան խնամուած է, ունենալով սիրուն լու-
սանցազարդեր և խորագիրներ: Շարակ-
նոցիս կարգին մէջ բաւական տարբերու-
թիւններ կ'երեւան: Յիշատակարանը՝ թէեւ
համառօտ բայց կոկիկ է խմբագրու-
թեամբ:

Ինծի այնպէս կը թուի որ այս Տէր Յով-
հաննէս յատկապէս եկած է Հալէպ զըջ-
ութիւն ուսանելու և դարձած մասնաւոր
աշակերտը Տէր Խաչատուր Արքեպիսկո-
պոսի, որ թէեւ թուէս 13 տարի առաջ
վախճանած, բայց յարգանքը կը յիշա-
տակուի իր երախտագէտ աշակերտէն. —
«... այլ և զուսուցիչն իմ այսմ արուես-
տիս որ բազում աշխատանս կրեաց ի
վերա իմ վասն ուսուցանելոյ զՏէր Խա-
չատուր և զայն անհաշիւ շնորհակալ եմ
նրան»:

Հատուր եպիսկոպոսն Զէյթունցին: Աս-
տուած լուսաւորէ զիւր արդար հոգին...»:

Որդին է Աստուածատուրի և Թագու-
հիի. ունեցած է միակ քոյր մը Երանուհի:

33. Տէր Ներսէս Քահանայ: — 17րդ
դարու կիսուն Հալէպի քահանայից դասը
թիւով և որակով աչքառու կերպարանը
մը կը ներկայացնէ:

Աստուածատուր, Գրիգոր, Սարգիս Թո-
րոս, Յակոբ, Մկրտիչ, Սահակ, Սողոմոն,
Մելգոն և Ստեփանոս բարեկրօն քահա-
նայից կարգին կը յիշուի նաեւ Տէր Ներ-
սէս Քահանայ, որդի մահտեսի Մանուկի
և Վարդիսաթունի, և թոռնորդին Տէր Աս-
տուածատուր Քահանայի, (այլ Տ. Աս-
տուածատուր Քահանայ Ուրֆացիէն և Տ.
Աստուածատուր Քահանայ Մարտինցիէն)
և մեծ երէցիկին Ումամի:

Հալէպի ազգայնոց թիւը զգալարար
ընդարձակուած էր այդ շրջանին և Ս. Քա-
հանայից և Ս. Աստուածածին եկեղեցի-
ներու մէջ առանձին պաշտամունք կը կա-
տարուէր, ինչպէս կ'ըլլայ այժմ, տարի-
ներէ ի վեր:

Ասկէ զատ, ժողովուրդի բարեկեցու-
թիւնը և քահանայից մեծ մասին զանա-
զան տեսակի պարապուստները քաջալերու-
թիւն կը գտնէր քահանայութեան ասպա-
րէզը մտնել ցանկացողներուն մէջ: Բնական
է որ այս տասնեակ մը քահանաներուն
մէջ կային ձերացած և հետեւաբար պաշ-
տօնավարելու անկարողներ, այնպէս որ
1683-ին, չորս քահանայ յաջորդաբար
կը վախճանին:

Կը յիշուի նաեւ Տէր Ներսէսի քոյրը՝
Աննա, բոլորն ալ վախճանած 1672ին,
երբ առաջին անգամ ըլլալով յիշուած կը
գտնեն Տէր Ներսէսը, իբր ստացողը մեր
թիւ 26 թղթեայ Աւետարանին, իր անձ-
նական գործածութեան համար:

Զեռագիրս գրած ու ծաղկած է Աստուա-
ծատուր Քահանայ Ուրֆացի և բաւական
խնամուած մատեան մ'է զըջութեամբն ու
իր զարդական մասերովն ու աւետարա-
նիչներու նկարներովը:

1683-ին սակայն, Տէր Ներսէս ձախորդ

պատահմունքներու տակ ի հարկէ, կը ստի-
պուի խղճի հանդարտութեամբ ծախել իր
սեփականութիւնը եղող այս աւետարանը,
զոր կը գնէ մահտեսի Կուլամիր և յիշա-
տակ կը դնէ Ս. Քառասնից եկեղեցոյ
մէջ, պարզապէս օգնած ըլլալու համար
ձերունագարդ Տէր Ներսէսին:

Յայտնի է թէ երբ վախճանեցաւ և
ուր ամփոփուեցան իր աճիւնները:

34. Տէր Յակոբ Քահանայ Քահանայ: —
1651-ին կը յիշուի Տէր Յակոբ «Բանա-
սէր» քահանայ որ Տ. Աստուածատուր
քահանայի գրեւ կու տայ այժմ Ս. Յակո-
բեանց մատենադարանը մնացող Տօնացոյց
մը, նոտրգիր, իր գործածութեան համար:
Իր մասին աւելի տեղեկութիւններ չու-
նինք:

35. Տէր Յովնան Քահանայ Սերաստացի:
— 1648-ին կը յիշուի Տէր Յովնան Քա-
հանայ Սերաստացի, որ եղբորորդին է Սոյ
Տէր Սիմէոն Սերաստացի Կաթողիկոսին
(1633-1648) որուն խնամքով սնած, մեծ-
ցած և հաւանաբար քահանայ ալ ձեռնա-
դրուած է:

Նոյն տարւոյ Սեպտեմբերի կիսուն, խա-
չի պահոց ուրբաթ օրը Սերաստիա կը
հասնի Տէր Դաւիթ Քահանայ՝ Երուսաղէմ
ուխտի երթալու նպատակով և որ Ս. Նշան
վանոց մէջ կը մնայ տասն օրի չափ: Տ.
Յովհան քահանայ որ կ'երեւայ Երուսա-
ղէմ ուխտի երթալու բուն փափագ ու-
նէր, կ'ընկերանայ Դաւիթ երէցին և միեւ-
նոյն կարաւանով ճամբայ կ'ելլեն Կիւրին
գալու, ուր կը հասնին երեք օրէն: Կիւ-
րինի մէջ Տէր Յովհան արկածով մը կ'իյ-
նայ և ոտքը կը կոտրի մեծ տրամութիւն
պատճառելով իր ուղեկիցներուն: Տէր Յով-
հան փոխանակ արկածեալ վիճակով իր
ծննդավայրը Սերաստիա վերադառնալու,
կը շարունակէ իր ճամբան, ինքզինքը Հա-
լէպ նետելու մտադրութեամբ, լսած ըլլա-
լով համարը Հալէպցի նշանաւոր վար-
պետ բեկարոյժ Կանանչի:

Ճանապարհի զժուարթութիւնները առ-
ոչինչ համարելով, Յովհան երէց իր ու-
ղեկիցներուն հետ 18 օրէն կը հասնի Հա-

լէպ, քանի մը օր հանգստանալէ յետոյ
Մարաշու և Այնթապի մէջ:

Հալէպի մէջ անոնք կ'օթեւանին Խեր-
պէկ խան, ուր կը կանչուի վարպետ Կա-
նանչ, դարմանելու համար խեղճ քահա-
նան:

Նշանաւոր բեկարոյժը կ'երեւայ կարճ
ատենի մէջ՝ հիմնովին կը դարմանէ զինքը,
և քահանան այնքան լաւ կը տպաւորուի
իր բժշկէն, որ իր ձեռքով հետեւեալ ար-
ձանագրութիւնը կը թողու մեր մատենա-
դարանի թիւ 36 թղթեայ աւետարանի
վերջին դատարկ թուղթին վրայ: «Թվին
ՌՂԷ (1648), ես անարժան Յովհան երէցս
եկի ի Հալապ վասն ոտիցս տկարութեան
համար, ի վարպետ Կանանչին մօտն և
այսմ ամի առ Աստուած փոխեցաւ, Քրիս-
տոս իւր հոգուն ողորմի ասացէք, խիստ
լաւ վարպետ մարդ էր և ես շուար մնացի
և չի գտա(յ) նմին նմա, և եմ բնական
Սերաստացի և եմ Սիմէոն Կաթողիկոսին
եղբորորդին և ինքն է սնուցեր զիս և Քրիս-
տոսի փառք յաւիտեանս ամէն»:

Տէր Յովհան, հազիւ բուժուած և ոտքի
ելած, ուղեկից Տէր Դաւիթի հետ ուխտի
համար կը մտնեն Ս. Քառասնից եկեղե-
ցին, որուն համարը վաղուց լսած էին:

Դարպասին մէջ կ'այցելեն «Հայրն հա-
նուր» Տէր Սիմէոն Սրբազան Կաթողի-
կոսին, որուն յանձնարարութեամբ վար-
պետ Կանանչ խնամած էր Տէր Յովհանը,
եղբորորդին, և որուն օրհնութեանցը կ'ար-
ժանանան:

Տէր Դաւիթ, իր ծննդավայրը Եւդոկիա
կամ Կ. Պոլիս դառնալու մտադրութեամբ
կ'անցնի Փայաս, Հալէպ ձգելով Տէր Յով-
հանը, բայց հոն կը փոխէ իր որոշումը,
յարմար ընկերներ գտած ըլլալու ուրա-
խութեամբ, ու Փայասէն կը հասնի Պէյլան
և անտի Անտիոք եւայլն, (Տես Տաշեան
Յուցակ, էջ 840):

Յայտնի է թէ Տէր Յովհան իր ա-
ռողջութիւնը վերագտնելէ յետոյ շարու-
նակեց իր ճամբան դէպի Երուսաղէմ, թէ
մնաց Հալէպ իր հօրեղբոր մօտ և կամ
անցաւ Սերաստիա:

36. Տէր Պետրոս քահանայ Հայկոյցի. — 1651ին Հալէպի մէջ կը վախճանի և Ա. զիզիէ Ազգ. Գերեզմանատան մէջ կը թաղուի, առանձին տապանաքարի տակ, Ս. Քառասնից եկեղեցւոյն քահանայից դասէն Տէր Պետրոս քահանայն ժամանակակից Տէր Ղազար, Տէր Մկրտիչ, Տէր Յովա-սափի և Տէր Աստուածատուր քահանա-ներու: Վրայի տապանաքարը (թիւ 89) գրել տուած է Սողոմէ, որ հաւանաբար երէցկիւնն է: Մեր Ձեռագրաց Մատենա-դարանի թիւ 106 հնագոյն Մաշտոցին մագաղաթեայ վերջին պահպանակին վրայ Տէր Յովասափ քահանայ այսպէս գրած է «Տէր Պետրոսին է. ես Յովասափ ե-րէցս գնեցի»: Տապանաքարին վրայ կը կարդանք հետեւեալ արձանագիրը. «Այս է տապան Տէր Պետրոսին որ հանգեալ է Քրիստոս թվին ՌՃ (1651) որ գրել տուեց Սողոմէն»:

37. Տէր Հայրապետ քահանայ: — Ծնըն-դավայրը անձանթ այս քահանայն վախ-ճանած է Հալէպի մէջ 1661ին և թաղուած Ազիզիէ Ազգ. Գերեզմանատունը, հետեւեալ արձանագիրը կրող (թիւ 105) տապանաքարի մը տակ. — «Այս է տա-պան Տէր Հայրապետ քահանային, որ հանգեալ է Քրիստոս թվին ՌՃԺ-ին (1661): Աստուած ողորմի ասացէք»: Տապանաքարը որ անաղարտ մնացած է վրայի մաքուր արձանագիրն ալ անեղծ, կը գտնուի երրորդ բաժնի մէջ, աւագ դրան տասը քայլ առջեւը:

38. Տէր Դաւիթ քահանայ Եշդոկիացի: — Երուսաղէմ ուխտի երթալու փափաքով Հալէպ հասնող և քառասուն օր միայն քաղաքս ապրող եկուոր կամ պանդուխտ քահանայից մէջ կը յիշուի շատ հետա-բերական և արկածախնդիր դէմք մը, Տէր Դաւիթ Քահանայ Եշդոկիացի, որ գրած է բաւական շահեկան ուղեգրութիւն մը, Կ. Պոլսէն մինչեւ Հոմս, (Տես Տաշեան Մ. Յուցակ, էջ 840):

Թէեւ այդ ուղեգրութեան մէջ 1651 տարին նշանակուած է, բայց ինչպէս որ կ'ենթադրէ Տաշեան, մեր թիւ 36 աւե-

տարանի մէջ ինքնագիր յիշատակարանէն կ'երեւայ որ 1648ին է որ Տէր Դաւիթ ձեռնարկած է իր ուղեւորութեան: Յունիս 28ին Դաւիթ երէց կը մեկնի Պոլսէն և ինք օրուան մէջ կու գայ Իզմիր, անկաս-կած ծովու ճամբով, վասն զի Իզմիրի մէջ է որ տասը օր «ասլանլու» վճարե-լով ձի մը կը գնէ, դէպի Լնկիւրի ցամա-քային ուղեւորութեան համար:

Տէր Դաւիթ թէեւ Թոխաթցի, բայց կը թուի Կ. Պոլիս հաստատուած ըլլալով տարիներէ ի վեր, զուրկ էր հայրենի տե-սութենէ, որով կը մտադրէ ծննդավայրին վրայով անցնիլ Հալէպ և հոսկէ Երու-սաղէմ:

Թէեւ իր ուղեւորութեան նօթերը շատ համառօտ, օրագրութեան մը սահմանին մէջ միայն, բայց շահեկան են և տեղ տեղ սրամիտ:

Թոխաթ, Ամասիա, Զիլէ և Սերաստիա հանդիպելէ յետոյ կու գայ Կիւրին, ուր իր ուղեկից Տէր Յովհան Քահանայ Սերաս-տացի կ'իյնայ, յայտնի չէ թէ ինչպէս, և ոտքը կը կոտրէ: Դժբախտ ուղեւորը, այդ վիճակով կը հասնի Հալէպ, միշտ Տէր Դաւիթին հետ և խէրպէկ խան կ'ի-ջեանի: Տէր Դաւիթ վաղուց լսած է Ս. Քառասնից Մանկանց եկեղեցւոյ համբաւը և գիտէր զայն իբր ուխտատեղի: Խալոյն կը վազէ եկեղեցի, և իր ուխտը կատա-րելէ յետոյ կը բարձրանայ դարպաս, ստա-նալու համար «զհայրն հանուրց» Տէր Խաչատուր Սրբազան Կաթողիկոսի օրհ-նութիւնները:

Տէր Դաւիթ քահանայ ժամանակ մը Հալէպ մնալու համար արտօնագիր կը ստա-նայ Կաթողիկոսէն, զի սա կը պատրաս-տուէր Երուսաղէմ երթալու:

Դաւիթ երէցի օրագրութենէն այնպէս կ'երեւայ որ քիչ օր յետոյ Երուսաղէմ երթալու համար Հալէպ կը ժամանէ Կ. Պոլսոյ Տէր Դաւիթ Պատրիարքը:

Դաւիթ քահանայ Կ. Պոլիս վերադառ-նալու մտադրութեամբ, չի յայտնէր թէ ինչո՞ւ, կուգայ Փայաս, ուր նոյն օրը հա-սած էր, իբր արքայական Եզրպտոս եր-

թալու համար Ղզլար աղասին, որ է հա-ւանարար արքունի ներքինապետը:

Պետական արքայականին կ'ընկերա-նային երկու քահանայք և չորս ազգային-ներ, որոնք ուխտի երթալու նպատակաւ Երուսաղէմ, ճամբու ապահովութեան հա-մար միացած էին արքունի սուրհանդակին:

Տէր Դաւիթ չուզելով փախցունել պա-տեհութիւնը, փոխանակ Թոխաթ կամ Պո-լիս վերադառնալու, կը խառնուի կարա-ւանին և Պէյլանու, Անտիոքի և Խանպա-զարի վրայով կը հասնի Հոմս և ապա Հոմս, ուր կ'աւարտէ իր օրագրութիւնը, չենք գիտեր ինչո՞ւ:

Խանպազարէն յետոյ Տէր Դաւիթ և իր ուղեկիցները գէշ կերպով կը թալլուին Արաբներէն, որոնք կը մերկացնեն զինքը, և կը մնայ խեղճ ու կարօտ:

Բարեբախտաբար սակայն տակի ձին

պրծած ըլլալով անօրէններու ձեռքէն, կը յաջողի շարունակել իր ճամբան: Իր օրա-գրութեան ամէնէն շահեկան մասը սակայն այն է որ Հոմսի մէջ, կամուրջին մօտ, գիւղի մը մէջ ուխտի կ'երթայ վահան Գողթնացւոյ գերեզմանին: Այս յիշատա-կագրութեան հիմամբ թէ՛ վեհ. Տէր Բար-գէն Ա. Կաթողիկոս և թէ՛ մենք շատ աշխատեցանք պատմական այս հիմը զօ-րացնել տեղւոյն վրայ առնուելիք ծանօ-թութիւններով, բայց հնարաւոր չեղաւ:

Մեր տեսածը այն է որ յիշեալ վայ-րին վրայ կայ իսլամական գերեզման Թիւրպէ մը, որուն համար իսլամները կ'ը-սեն թէ ուխտատեղի էր. բայց թէ ճիշդ-սկի է Գողթնացւոյ գերեզմանը, կարելի չէ ստոյգ բան մը ըսել: Հոմսէն անդին այլեւս չենք գտներ հետքը այս արկա-ծախնդիր քահանային:

Հալէպ

ԱՐՏԱՐԱՋԻ ԱՐԲԵՊՍ.

ՅԱՐԺՏԵԱՆ

Երբ որ մեռնիմ կարօտ վերջին համրոյրիդ
Նըման դեղնած տերեւին
Մայր, աղօթէ՛, բայց մի՛ լար դուն գէթ զաւկիդ
Հոգւոյն համար, հի՛ն յուշին:

Աշխարհ բախտի, ճակատագրի ճամբայ մ'է
Ըսկիզբն ու վերջն իր խաւար.
Մարդուն պատիժն անցնիլ ցաւով միշտ անկէ,
Չարժէր կեանքն երբ մահ չըլլար:

Երբ որ մեռնիմ, թող Մայր անշուք իմ շիրիմ
Խաչ մ'ունենայ. յաւիտեան
Դարերը գան, վըրաս կոխեն ու անցնին
Չըկամ. թող գան, պիտ' չըլլան...

«Տոշայտանքներ» հատորէն (անտիպ)
Վենետիկ, 15 Մայիս 1930

ՖԵՐԱՊ
Նախկին Սան Մ. Ռափ. Վրժ.ի

